

UNELE ASPECTE PRIVIND CEANGĂII DIN SUBCARPAȚII TAZLĂULUI

Simona Paveliuc

Subcarpații românești, veche vatră de locuire, în special arealele lor depresionare, au constituit în același timp și zone de refugiu pentru populația din spațiile deschise, de câmpie, refugiu determinat de confruntările militare, factorii politici defavorabili, și nu în ultimul rând de politica religioasă a epocii.

În Subcarpații Moldovei, mai precis în Subcarpații Tazlăului, ca și în alte zone ale Moldovei, evenimentele istorice au determinat apariția, în secolul al XV-lea, în timpul domniei lui Alexandru cel Bun și apoi sub Ștefan cel Mare, a unui element nou în configurația etnică a regiunii - ceangăii. Rezultat al colonizării, determinată de o densitate redusă a populației în raport cu suprafața agricolă, pătrunderea acestui nou element etnic a continuat, cu intensitate mult diminuată și în secolele următoare, pierzând însă caracterul de colonizare și îmbrăcând aspecte noi, acelea de refugiere în fața unor evenimente istorice defavorabile lor.

Termenul de **ceangău** este o denumire cărturărească, această populație catolică venită din Transilvania, fiind numită popular - unguri. Prima mențiune documentară a termenului de ceangăi datează de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, și se află în *Notiția* secuiului Petru Zold, redactată la 1780 și publicată trei ani mai târziu, în traducere, în germană și maghiară, și apărând sub formula *csángó-magyar*¹. Această populație catolică - ceangăii, au trecut la est de Carpați venind din sud - estul Transilvaniei, din ținuturile Ciuc, Giurgeu și Trei Scaune.

Privind originea lor istorică, s-au formulat de-a lungul timpului diverse opinii. Unii i-au considerat români săcuizați, alții le-au atribuit origine cumană², cum a făcut istoricul maghiar Gegő Elek, trimis la 1837 de Societatea Maghiară de Științe să studieze ceangăii din Moldova. Li s-a atribuit origine pecenegă, alții i-au privit ca descendenți ai cabarilor (populație asiatică aflată în solda maghiarilor în perioada cuceririi Pănoniei). Cercetătorul maghiar Géza Bakó, invocând aspecte ale limbii ceangăilor, mai precis rostirea siflantă pe care o uzitează aceștia, îi înrudea cu maghiarii, mai sigur cu vorbitorii graiului teritorial străvechi maghiar din regiunea râurilor Râba și Repce, din apropierea graniței cu Austria. În opoziție cu aceste păreri, N. Iorga avea să declare că ceangăii "nu sunt nici pe departe așa de străini cum s-ar putea bănui"³.

Teritorial, ceangăii ocupă astăzi un spațiu relativ întins în Moldova, în bazinul mijlociu al Siretului, de la Pașcani (punctul extrem nordic) până la confluența Troțușului cu Siretul, cu unele ramificații spre est, în județul Iași, cât și spre vest, în județele Neamț și Bacău (la acestea din urmă, în special, în arealul subcarpatic).

Numeroși cercetători români și maghiari, cu specializări diverse, au căutat să dea răspuns întrebării privind originea ceangăilor. Dintre cercetătorii români amintim doar câțiva: S. Opreanu (1927, 1928), G. Popa-Lisseanu (1932), Gh. Năstase (1934), D. Mărtinaș (1985), ultimul publicând în 1985 lucrarea sugestiv intitulată "*Originea ceangăilor din Moldova*".

Folosind un bogat material informativ, dar punând mai cu seamă accentul pe aspectele lingvistice ale acestei grupări etnice, D. Mărtinaș ajunge la concluzia privind originea **pur românească**, transilvăneană a ceangăilor, români ce au suferit un proces de maghiarizare, în diverse stadii. Autorul avea chiar să declare: "ceangăii reprezintă o nouă stratificare de populație românească din Transilvania, mai mult sau mai puțin secuizată. Graiul lor specific transilvănean reprezintă dovada peremptorie a originii lor românești. Afară de puține elemente

lexicale de origine secuiască, datorate îndelungatei conviețuirii cu secuii, graiul lor românesc nu cunoaște nici un fonetism care ar putea fi considerat secuiesc la origine”. Mărtinaș constată că, tocmai acest dualism dialectal al ceangăilor a determinat considerarea lor ca fiind o populație maghiară. Denumirea de ceangăi le vine de la idiomul lor unguresc amestecat, numit *csangó beszéd* “vorbire corcită”, care provine de la verbul secuiesc *csangáni* (a se corci)⁴.

Faptul că în trecut apartenența confesională atrăgea după sine apartenența națională, a făcut ca și moldovenii din acea vreme (în special din secolul al XVIII-lea), să vadă în ceangăii catolici o populație ungurească.

Fiind în plină ascensiune, catolicismul căuta noi adepți. Celor ce se converteau la această religie li se oferea un alt statut și o serie de facilități. Promotor fervent al ideii privind originea pur românească a ceangăilor, S. Opreanu publica în 1927, la Cluj, lucrarea intitulată sugestiv “*Săcuizarea românilor prin religie*”, subliniind rolul nefast al bisericii catolice și politica de deznăționalizare pe care a promovat-o, convertind populația românească. Religia catolică ajunge astfel relativ bine reprezentată, în secolul al XVII-lea, în așezările rurale din Subcarpații Tazlăului.

Din relatarea făcută la 1632 de călugărul minorit conventual Paolo Bonnicio din Malta, ce a locuit în Moldova mai bine de nouă ani, rezulta existența în așezările Troțuș, Lucăcești, Solonț a circa 200 de locuitori catolici. Bonnicio menționa și faptul că aceștia nu au preoți, notând: “la ei se duc preoții calvini din Transilvania și le administrează toate tainele în felul lor, astfel că sunt toți calvini și aceasta s-a întâmplat pentru că nu au preot din chiar țara lor, care să cunoască limba...”⁵.

Din 1641, în urma vizitei apostolice făcută în Moldova de Petru Bogdan Bakšić din Chiprovăț (cea mai însemnată așezare catolică din Bulgaria), avem un alt set de informații, privind numărul catolicilor dintr-o serie de așezări din arealul subcarpatic menționat. În satul Tețcani, specifica prezența unui număr de 125 de suflete pentru împărțășanie și 40 de copii declarând: “sunt unguri de neam”. Pentru satul Solonț nota 70 suflete de împărțășit și 20 de copii, iar pentru satul Lucăcești 53 de suflete de împărțășit și 10 copii, de asemenea toți unguri. Din cele trei sate menționate de el, doar satul Lucăcești avea o biserică catolică mică, de lemn, dar fără cele trebuincioase ofierii slujbei.

Doi ani mai târziu, în 1643, călugărul minorit observant Bartolomeo Bassetti din Piano (Italia), în urma unei vizite făcute la diferite biserici din Moldova, nota existența în satul Stănești a 16 case de catolici, cu 71 de suflete din care 41 de împărțășit (copii sub 14 ani). Pentru Lucăcești nota existența a 12 case de catolici cu 54 suflete, 29 de împărțășit. Tot el relatea starea jalnică a micii biserici catolice din lemn, a satului. Satul Solonț număra 21 case de catolici cu 122 suflete, de împărțășit 77, și o biserică catolică din lemn acoperită cu paie⁶.

Aceste informații oferite pentru secolul al XVII-lea de misionarii italieni sosiți pe teritoriul țării noastre, trebuie privite cu circumspecție, deoarece ele relatează existența unor case cu populație catolică, ori se știe că, atât polonii cât și germanii ce conviețuiau alături de români sunt tot de rit catolic.

Cea mai veche și mai completă informație privind așezările ungurești din întreaga Moldovă este cuprinsă în “*Codexul*” lui Bandinus, datând din 1646, informațiile mai vechi de această dată vorbesc de catolici și episcopiile acestora, nementionând etnia credincioșilor catolici. Bandinus menționa pentru Subcarpații Tazlăului următoarele sate cu populație catolică⁷.

-**Mănești**, în ungurește Mantfalva, sat unguresc în decădere la data vizitei lui Bandinius, situat în șesul fertil al Tazlăului, la vărsarea acestuia în Troțuș, bine populat în trecut, la data

vizitei avea doar 9 case cu 48 unguri. Satul avea și biserică catolică, din piatră, aflată într-o stare puternică de deteriorare;

-**Slobozia**, situat la vărsarea pârâului Caracul în Trotuș, întemeiat, după cum relatează Bandinus, relativ recent, populat cu români și 49 unguri. Însuși numele ungurească "Ujfalú" înseamnă "sat nou". Astăzi satul nu mai există;

-În **Tîrgu Trotuș**, prezența ungarilor e dovedită de Bandinus și prin acel sistem al "rotativei" autorităților: un an *județul* e condus de unguri, iar alt an de români. În 1646, la data vizitei lui Bandinus, "*primarius Judex*" era un ungur. Bandinus menționa în Tîrgu Trotuș 125 unguri locuind 30 de case;

-**Lucăcești** sau Lukacsfalva (în ungurește) este cel dintâi sat pe care l-a întâlnit Bandinus. Vechimea ungarilor din Lucăcești e atestată de un document din 20 mai 1459 când, Ștefan cel Mare dispunea ca "toți Ungurii din acest sat mănăstiresc Lucăcești, câți vor fi să plătească dare episcopală mănăstirii... de la Bistrița". Din mai bine de 100 case, câte avuse odată, satul nu mai avea acum decât 15 cu o populație ungurească de 86 suflete;

-**Solonțul** (ung. Soloneza) mai avea 35 case cu 175 unguri, aveau și o biserică catolică, dar fără preot. Cu timpul Solonțul și-a pierdut populația ungurească, fiind locuit exclusiv de români.

Numeroase sate cu populație ungurească din Subcarpații Tazlăului (Frumoasa, Cucuieți, Pustiana, Tărița, Sîrbi, Năsoești, Răchitiș, Enăchești, Verșești, Lărguța, Stufu, Valea Rea, Bălăneasa, Berzunți) și-au căpătat populația ungurească după 1646.

Pentru sfârșitul secolului al XIX-lea, din informațiile oferite de Ortensia Racoviță (1892), ne putem contura o imagine a cultului catolic în arealul studiat, cercetătoarea specificând și anumite aspecte ale structurii etnice existente în așezările rurale. Din cele 13 comune cuprinse în limitele Subcarpaților Tazlăului pentru care ne oferă date, în nouă din ele se aflau unguri, în total 892 suflete, în celelalte comune menționând doar existența unor biserici catolice. Numărul ungarilor trebuie să fi fost mai mare, ținând cont de precizările pe care le făcea autoarea în legătură cu satele:

- **Pustiana** (com. Solonț) despre care spunea că, din 762 suflete, majoritatea sunt unguri: "se zice că acest cătun este fondat de Unguri aduși prizonieri de Ștefan cel Mare în urma unei lupte ce a avut cu Matei Corvin";

- **Sîrbi** (com. Tețcani) care, în statistica din 1874, sunt numiți Sîrbi -Unguri⁸.

De asemenea, mai sunt menționați unguri în următoarele comune: Ardeoani - din 682 suflete, 36 sunt unguri; Berzunți - 2149 suflete, din care 248 sunt unguri; Bîrsănești - 2376 suflete, 88 unguri; Boșoteni - 864 suflete, din care 42 unguri (toți locuind în satul Enăchești); Brătla cu 2 unguri din 1219 suflete; Bucșești, cu 130 unguri din 2015 suflete; Gropile cu 100 unguri din 1577 suflete; Leontinești, cu 5 unguri și Nadișa, cu 241 unguri la 2039 suflete (Fig. 1).

Pentru secolul al XVII-lea, Ortensia Racoviță menționa două biserici catolice - una în satul Tărița (sau Gura Solonțului - com. Băhnașeni) și alta în com. Tîrgu Trotuș, biserică foarte veche ridicată de secui⁹

Cea mai mare parte a bisericilor catolice a fost ridicate în cursul secolului al XIX-lea, din contribuția locuitorilor. La 1831 s-a înălțat o biserică catolică în cătunul Butucari (com. Berzunți). Pe hărțile recente nu mai figurează acest sat deoarece, după organizarea administrativă din 1968 a fost înglobat satului Berzunți. La 1865 s-au mai ridicat două biserici, una în satul Năsoești - Particulari (azi Strugari), cealaltă în Răchitișu, în satul Pustiana (com. Scorțeni) la 1871, iar în satele Sîrbi (com. Tețcani) și Enăchești (com. Boșoteni) la 1872¹⁰.

Problema care se pune este aceea dacă putem considera această populație catolică, prezentă în Subcarpații Tazlăului, ca fiind acei ceangăi despre care se știe relativ puțin privind originea și cauzele "ruperii" lor de grupul de populație căreia îi aparțin. Neelucidarea nici până astăzi a originii acestei populații se datorează, poate, și dozei de subiectivism a cercetătorilor - cei maghiari considerându-i fără rezervă o populație maghiară, iar cei români atribuindu-le origine românească, transilvăneană.

NOTE

1. D. Mărtinaș, *Originea ceangăilor din Moldova*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 28.
2. I. Petru, M. Pal, *Originea catolicilor din Moldova și Franciscanii, păstorii lor de veacuri*, București, 1942, p. 13.
3. D. Mărtinaș, *op. cit.*, p. 20.
4. *Ibidem*, p. 29.
5. *Călători străini despre țările române*, București, Ed. Științifică, 1973, p. 27.
6. *Ibidem*, pp. 186-187
7. Gh. I. Năstase, *Ungurii din Moldova la 1646 după "Codex Bandinus"*, în "Arhivele Basarabiei", an VI, nr. 4, Chișinău, 1934, p. 399
8. *Ibidem*, pp. 403-410
9. G. I. Lahovary, C. I. Brătianu, G. Tocilescu, *Marele dicționar geografic al României*, București, 1898-1902, vol. V, p. 420
10. *Ibidem*, vol. IV, p. 185.

Résumé

Les *ceangăi*, population catholique, sont arrivés en Moldavie au XVIII-ème siècle, pendant le règne d'Alexandru cel Bun, puis sous Ștefan cel Mare, de la Transilvanie, des comtés Ciuc, Giurgeu, et Trei Scaune.

Enigme ethnique, les *ceangăi* ont été considérés par différents scientifiques comme descendants des cumans ou comme romains magyarisés.

Dans les Subcarpathes de Tazlău cette population occupe même aujourd'hui un areal bien individualisé.